

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАПОВІДНИК «ГЛУХІВ»

ЦЕНТР ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА
Національної академії наук України і
Українського товариства охорони пам'яток історії та культури

ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Олександра Довженка

СІВЕРЩИНА В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Наукове видання

Випуск 13

Видається з 2008 року

Глухів-Київ
Центр пам'ятокознавства НАН України і УТОПІК
2020

torian], 1–4 (136–139), pp. 191–196. [in Ukrainian].

8. Hnatkova. (1943). Darunok kraieznavchomu muzeievi [A gift to the local history museum]. *Nova Ukraina (Poltava) – [New Ukraine (Poltava)]*, 104, p. 4. [in Ukrainian].

9. Horodyskyi, O. (1942). Kilka dnev u Poltavi [A few days in Poltava]. *Holos – [Voice]*, 31, p. 2. [in Ukrainian].

10. Hrinchenko, V.H. (2019). Z istorii Umanskooho muzeiu u chasy natsytskoi okupatsii (za materialamy ukrainomovnoi okupatsiinoi presy) [From the history of the Uman Museum during the Nazi occupation (based on the materials of the Ukrainian-language occupation press)]. *Materialy II Vseukrainskoi naukovy-praktychnoi konferentsii «Kulturno-istorychna spadshchyna Ukrainy: perspektyvy doslidzhennia ta tradytsii zberezhennia» (Cherkasy, 10–11 zhovtnia 2019 r.)* [Materials of the Second All-Ukrainian Scientific and Practical Conference “Cultural and Historical Heritage of Ukraine: Prospects for Research and Traditions of Preservation Maintenance” (Cherkasy, October 10–11, 2019)], pp. 45–48. Cherkasy: ChDTU. [in Ukrainian].

11. Kondratenko, M. (1942). U Vinnytskomu muzei [In the Vinnytsia Museum]. *Vinnytski visti – [Vinnytsia news]*, 88, p. 3. [in Ukrainian].

12. Kocherha, N., Revehuk, V. (2011). Stan ukrainskoi kultury v roky fashytskoi okupatsii Poltavshchyny (1941–1943) [The state of Ukrainian culture during the fascist occupation of Poltava region]. *1941–y rik na Poltavshchyni: liudskiy vymir trahedii ta heroizmu: zbirnyk statei za materialamy naukovoi konferentsii (28 veresnia 2011 r.)* [1941 year in Poltava region: human dimension of tragedy and heroism: a collection of articles based on scientific conference materials (September 28, 2011)], pp. 106–116. Poltava: POIPPO. [in Ukrainian].

13. Kraieznavchyy muzei u Vinnytsi [Museum of Local History in Vinnytsia] (1942). *Volyn*, 28, p. 3. [in Ukrainian].

14. Kremenchutskiy kraieznavchyy muzei [Kremenchuk Local History Museum] (1942). *Dniprova khvylia – [Dnieper wave]*, 32, p. 4. [in Ukrainian].

15. Linchevskiy, H. (1942). Po Shevchenkivskiykh mistsiakh [On the Shevchenkivsky places]. *Nove ukrainske slovo – [New Ukrainian word]*, 241, p. 3. [in Ukrainian].

16. Mistseva khronika [Local chronicle] (1941). *Holos Poltavshchyny – [Voice of Poltava region]*, 7, p. 4. [in Ukrainian].

17. Mistseva khronika [Local chronicle] (1942). *Holos Poltavshchyny – [Voice of Poltava region]*, 27, p. 4. [in Ukrainian].

18. Mokliak, V., O. V. Belko (Ed.) (2004). *Poltavskiy kraieznavchyy muzei u roky okupatsii: (1941–1943 rr.)* [Poltava Museum of Local History in the years of occupation]. *Poltavskiy kraieznavchyy muzei. Malovidomi storinky istorii, muzeieznavstvo, okhorona pamiatok: zbirnyk naukovykh statei 2001–2003 rr.* [Poltava Museum of Local History. Little-known pages of history, museum studies, conservation maintenance of monuments: a collection of scientific articles 2001–2003, pp. 246–256. Poltava: Dyvosvit. [in Ukrainian].

19. Muzei im. Ivana Sirka [Ivan Sirko Museum] (1942). *Dnipropetrovska hazeta – [Dnipropetrovsk newspaper]*, 177, p. 4. [in Ukrainian].

20. P. K. (1943). Tsinni znakhidky [Valuable finds]. *Dnipropetrovska hazeta – [Dnipropetrovsk newspaper]*, 29, p. 4. [in Ukrainian].

21. Pamiati D. I. Yavornytskoho [In memory of D.I. Yavornitsky] (1942). *Dnipropetrovska hazeta – [Dnipropetrovsk newspaper]*, 190, p. 6. [in Ukrainian].

22. Petrovskiy, V. (1942). Rozvytok Kirovohradskoho kraieznavchoho muzeiu [Development of the Kirovograd Museum of Local History]. *Kirovohradski visti – [Kirovograd news]*, 95, p. 4. [in Ukrainian].

23. Podolskiy, A. (1944). U Vinnytskomu muzei [In the Vinnytsia Museum]. *Nova Ukraina (Vinnytsia) – [New Ukraine (Vinnytsia)]*, 3, p. 4. [in Ukrainian].

24. Pro kraieznavchu robotu muzeiu ta uchast v tsii roboti hromadskosti [About the activities of the local lore museum and community participation in this work] (1942). *Ukrainski visti (Kirovohrad) – [Ukrainian news (Kirovohrad)]*, 8, p. 4. [in Ukrainian].

25. Sebta, T. (1996). *Ukrainski muzei pid chas okupatsii v roky Druhoi svitovoi viiny* [Ukrainian museums in the years of occupation during the Second World War]. *Povernennia kulturnoho nadbannia Ukrainy: problemy, zavdannia, perspektyvy*. Kyiv: Instytut ukrainskoi arkeohrafii ta dzhereleznavstva im. M. S. Hrushevs'koho – [Return of the cultural heritage of Ukraine: problems, tasks, prospects. M. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies], 6, pp. 130–137. [in Ukrainian].

26. Stelnykovich, S. (2019). Arkhivy, biblioteka ta muzei Zhytomyrsko-Vinnytskoho rehionu v umovakh natsytskoi okupatsii (1941–1944 rr.) [Archives, libraries and museums of the Zhytomyr-Vinnytsia region under Nazi occupation (1941–1944)]. *Istoriia Ukrainy. Vseukrainska hazeta dla vchyteliv istorii ta pravoznavstva. [History of Ukraine. Ukrainian newspaper for teachers of history and law]*, 9, pp. 5–13. [in Ukrainian].

27. Stepoviy, F. (1943). Svidok slavy didivskoi [Witness to the grandfathers' glory]. *Nova Ukraina (Poltava) – [New Ukraine (Poltava)]*, 94, p. 4. [in Ukrainian].

28. Tanana, R. V. (2005). Muzei Kobzaria u Kanevi v roky fashytskoi

okupatsii [Kobzar Museum in Kanev during the fascist occupation]. *Cherkashchyna v konteksti istorii Ukrainy: Materialy 2-yi naukovy-kraieznavchoi konferentsii Cherkashchyny (do 60-richchia Peremohy u Velykii Vitchyzniani viini 1941–1945 rr.) – [Cherkasy region in the context of the history of Ukraine: Proceedings of the 2nd Scientific and Local Conference of Cherkasy Region (to the 60th Anniversary of Victory in the Great Patriotic War 1941–1945)]*, pp. 258–264. Cherkasy. [in Ukrainian].

29. Tkachenko, M. I. (1996). *Muzei Ukrainy pid chas Druhoi svitovoi viiny (1939–1945 rr.)* [Museums of Ukraine during the Second World War]. *Avtoref. dys. ... kand. ist. nauk. [Extended abstract of Candidate's thesis]*. Kyiv. [in Ukrainian].

30. Trembovetskiy, A. (1943). Zabutyi pakunok [Forgotten package]. *Vinnytski visti – [Vinnytsia news]*, 30, p. 4. [in Ukrainian].

31. U miskomu muzei [In the city museum] (1943). *Promin (Nikopol)*, 55, p. 4. [in Ukrainian].

32. Khorunzhyi, D. (1943). Svidky Poltavskoho boiu [Witnesses of the Poltava battle]. *Nova Ukraina (Poltava) – [New Ukraine (Poltava)]*, 108, p. 3. [in Ukrainian].

33. Tseher, M. K. (1942). U Nikopolskomu kraieznavchomu muzei [In the Nikopol Museum of Local History]. *Promin (Nikopol)*, 106, p. 4. [in Ukrainian].

34. Tsinna arkeolohichna znakhidka poblyzu Poltavy [A valuable archaeological find near Poltava] (1942). *Holos Poltavshchyny – [Voice of Poltava region]*, 58, p. 3. [in Ukrainian].

35. Cherkaskiy muzei [Cherkasy Museum] (1943). *Pereiaslavski vist – [Pereiaslav News]*, 70, p. 4. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 19.02.2020 р.
Рекомендована до друку 10.03.2020 р.

УДК 069.4:[908+94](477.54–25)(091).1944/19501

С.М. Дейнеко

ЕКСПОЗИЦІЙНА РОБОТА В ХАРКІВСЬКОМУ ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧОМУ МУЗЕЇ ІМЕНІ Г. СКОВОРОДИ У ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ (1944–1950)

Дослідження присвячене маловідомій сторінці історії Харківського історичного музею – експозиційній роботі у 1944–1950 роках. Нами виявлено, що, не дивлячись на труднощі повоєнного життя, колектив закладу спромігся налагодити ефективну діяльність у створенні постійних і тимчасових виставок, а також надавав певну допомогу своїм колегам з інших міст.

Ключові слова: музей, експозиція, Харків, історія, колектив.

Наприкінці серпня 1943 р. Червона Армія звільнила м. Харків. З вересня розпочалася відбудова міста, планувалося відновити роботу низки державних установ, в тому числі музею. Одночасно з поновленням діяльності закладу і вирішенням різноманітних організаційних питань розпочалися роботи по створенню нових експозицій у Харківському історико-краєзнавчому музеї імені Г. Сковороди. Він виник унаслідок реорганізації та злиття низки закладів культури міста – Центрального музею революції УРСР, Історичного музею імені Г.С. Сковороди і Харківського краєзнавчого музею імені Артема. Згодом на його основі, після низки переформатувань і перейменувань, постав Харківський історичний музей імені М.Ф. Сумцова.

На сьогодні вивчення експозиційної діяльності, що проводилася у Харківському історико-краєзнавчому музеї імені Г. Сковороди у другій половині 40-х рр. ХХ ст., не викликало масової зацікавленості серед дослідників історії музейництва. Хоча необхідно розглянути декілька робіт, що стосуються теми нашої розвідки.

У ХХ ст. одним із перших до питання історії музейних закладів та побудови експозиції звернувся відомий дослідник, музеєзнавець Ф. Шміт. Його праці «Музейна справа. Питання експозиції» [1] можна дати коротку характеристику – один з перших посібників з історії музеєзнавства.

Дослідження, присвячене історії виникнення Київського державного музею східного та західного мистецтва у 1883–1945 рр., лише побіжно торкається питання експозиційної роботи. Але воно нам цікаве в якості порівняння і прикладу становлення, роботи цього музейного закладу у буремні часи першої половини ХХ ст. [2]. Саме в цьому контексті слід звернути увагу на статтю, присвячену історії створення археологічної експозиції у Центральному історичному музеї імені Т.Г. Шевченка наприкінці 1930-х рр. у Києві [3].

Особливою для нас є праця дослідника історії Поділля В. Нестеренка щодо відновлення роботи Кам'янець-Подільського історичного музею (нині – Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник). Ситуація у перші повоєнні роки для музеїв колишнього СРСР виглядає майже однаково: дефіцит фінансування, брак кваліфікованих співробітників, розграбовані фонди. І це чудово видно на прикладі установ культури Харкова і Кам'янця-Подільського. Якщо не брати до уваги деякі неточності у назвах військових нагород Г.М. Хотюна, який обійняв посаду директора музею у Кам'янці-Подільському у лютому 1949 р., то у цілому це дослідження є досить цікавим та інформативним, особливо в царині порівняння роботи двох музейних закладів на території УРСР у повоєнну добу [4, с. 41–46].

У 2010 р. заступниця директора з наукової роботи Харківського історичного музею О.М. Сошнікова у своїй статті торкнулася питання відновлення функціонування установи відразу після звільнення міста від нацистів наприкінці серпня 1943 року. Але власне експозиційній складовій у роботі музею у перші повоєнні роки авторка уваги не приділила, тому стаття носить оглядовий характер [5, с. 9–20].

Відповідно, відсутність досліджень, присвячених експозиційній діяльності Харківського історико-краєзнавчого музею імені Г. Сковороди у перші повоєнні роки, обумовлює актуальність нашої розвідки. Джерельну базу склали матеріали з Державного архіву Харківської області – Ф. р-5942 та Ф. П-2. У статті автор ставить за мету дослідити питання становлення і розвитку експозиційної роботи в Харківському історико-краєзнавчому музеї імені Г. Сковороди у перші повоєнні роки, водночас показавши її здобутки та недоліки. Нижньою хронологічною межею дослідження є 1944 р., який став першим мирним роком у

повоєнній історії Харкова в цілому і музеї зокрема. Саме в цей час розпочалася активна робота з його відновлення. Верхньою межею став 1950 р., коли заклад змінив свій профіль з історико-краєзнавчого на історичний.

Першою роботою у царині експозиційної справи в музеї після визволення міста стала виставка «Велика Вітчизняна війна», підготовлена співробітниками відділу Соціалістичного будівництва та відкрита для відвідувачів до річниці визволення Харкова (1944 р.). За задумом авторів, основний лейтмотив виставки – агресія німців проти своїх сусідів у різні епохи. Вона складалася з 24-х стендів та 580-ти експонатів, які відображали зміст її розділів: 1. «Героїчне минуле народів СРСР» (О. Невський, Д. Донський, Грюнвальдська битва, Мінін і Пожарський, Богдан Хмельницький, Петро Перший, Семирічна війна, Перша Вітчизняна війна 1812 року); 2. «Перша світова війна (1914–1918)»; 3. «Вітчизняна війна українського народу проти німецьких окупантів 1918 р.»; 4. «Квітучий Харків – друга столиця України»; 5. «СРСР – твердиня миру»; 6. «Віроломний військовий напад гітлерівської Німеччини на нашу Батьківщину»; 7. «Героїчна оборона нашої Батьківщини Червоною Армією»; 8. «Героїчна оборона Ленінграда»; 9. «Героїчна оборона Севастополя»; 10. «Розгром німців під Москвою»; 11. «Велика битва під Сталінградом»; 12. «Перемога Червоної Армії в районі Орла і Білгорода»; 13. «Визволення Харкова»; 14. «Партизанська боротьба в тилу у ворога»; 15. «Фронт і тил – єдиний бойовий табір»; 16. «Зміцнення антигітлерівської коаліції»; 17. «Дальше просування Червоної Армії на Захід...»; 18. «Звірства та руйнування фашистських загарбників на тимчасово окупованій території». Для обслуговування експозиції підготували двох екскурсоводів. Керівництво музею напередодні відкриття виставки провело рекламну кампанію в місцевих засобах масової інформації (у пресі, на радіо), розіслало інформаційні листи на підприємства міста. За перші три місяці відвідування виставки позначилася у наступних цифрах: липень – 8 тис. 330 осіб; серпень – 10 тис. 759 осіб; вересень – 12 тис. 852 особи. Також за цей період було проведено 14 екскурсій [6, арк. 20, 18].

Перша повоєнна експозиція, створена у Харківському історико-краєзнавчому музеї імені Г. Сковороди, варта того, щоб розглянути її детально. Подив викликає дисонанс між її назвою та розділами. Виникає логічне запитання: «Що спільного між Великою Вітчизняною війною та такими історичними постатями, як О. Невський, Д. Донський, Б. Хмельницький та Петро I?» Останній, як відомо, був палким шанувальником західного стилю життя. Не секрет, що радянські музеї були частиною ідеологічної зброї, активно використовувалися для формування суспільної думки. Тому дана виставка повністю відповідала політиці, яка проводилася радянським урядом у ті часи. Навіть включення до переліку постатей Б. Хмельницького, Петра I, Д. Донського можна вважати свідомим викривленням та формуванням нового образу цих історичних персон. Цинічним є розділ 5 «СРСР –

твердиня миру». Враховуючи, що хронологічно він має показувати події 1939–1941 рр., часи, коли Радянський Союз брав участь у збройному конфлікті на р. Халхин-Гол, знищенні Польщі, Зимовій війні, окупації і приєднанні Бессарабії з Північною Буковиною, то назвати СРСР «твердинею миру» недоречно.

Цікавою особливістю є певні розбіжності у статистиці, що відображає кількість відвідувачів вищезгаданої виставки. Якщо скласти показники за липень – серпень – вересень, ми отримуємо 31 тис. 941 візитера. Але в одному зі звітів стверджується, що за 3 місяці на виставці побувало 107 тис. 396 осіб [6, арк. 18]. Це банальна помилка, чи звичайне намагання зробити приписку? Враховуючи те, що дві різні статистики наведені в рамках одного документа, це радше виглядає як помилка.

Ще одним проектом, в якому брав участь музей у 1944 р., стала співпраця з Харківським філіалом Державного інституту по проектуванню цивільного будівництва у роботі над пакетом документів зі створення Павільйону трофейної виставки на стадіоні «Динамо». Планувалося відновити та пристосувати приміщення колишнього «Дансінгу» на стадіоні «Динамо» під Павільйон трофейної техніки. У червні 1944 р. адміністрація музею отримала проектну документацію та кошторис. Він складався з 28 різних видів будівельних робіт на загальну суму майже 320 тис. рублів. Цей проект лишився нереалізованим [7, арк. 60, 61, 67].

Таким чином, до практичних кроків у експозиційній роботі у 1944 р. звернувся тільки відділ Соціалістичного будівництва з виставкою «Велика Вітчизняна війна». Інші підрозділи музею працювали над складанням документів. Колектив відділу Капіталізму зобов'язався скласти тематико-експозиційний план, відділи Первіснообщинного і Рабовласницького суспільств задекларували розпочати підготовку щодо створення профільної експозиції. Але, все ж таки, на першому місці для них залишалися рятувальні розкопки на місці колишньої будівлі Педагогічного інституту по вул. Сумській, 33, де за часів окупації Харкова працювала «Археологічна виставка», створена на базі колекцій декількох музеїв міста. Плани, пов'язані з побудовою «Виставки трофейної техніки» на стадіоні «Динамо», на жаль, залишилися нереалізованими [6, арк. 8, 6].

У 1945 р. співробітники відділу Соціалістичного будівництва провели реекспозицію виставки «Велика Вітчизняна війна» та додали три нові розділи: «Чорні дні тимчасової окупації Харківщини», «Кімната Героїв Радянського Союзу – харків'ян», «Підпільна робота партії та комсомолу та партизанський рух в період тимчасової окупації німцями Харківщини». Серед нових музейних предметів на виставці експонувався парадний мундир генерала А. Городнянського, який можна побачити і сьогодні [8, арк. 11].

Цього року співробітники відділу Природи склали тематико-експозиційний план до першого розділу майбутньої експозиції, який мав назву «Далеке минуле нашої

землі», і розробили тему «Лікарські рослини». Відповідно до планів роботи музею відкриття експозиції відділу Природи мало відбутися у 1946 р. Відділ Історії склав два тематико-експозиційні плани виставок: «Історія заселення Дикого поля» та «Революція 1905 р.». Останній був реалізований у 1945 р., коли до 40-річчя Першої російської революції відкрили тимчасову виставку з означеної тематики. Співробітники відділу Докласового суспільства склали тематико-експозиційний план до розділу «Археологія», який мав стати частиною великої експозиції «Історія Харкова» [8, арк. 26].

До другої річниці звільнення міста від нацистів 23 серпня 1945 р. керівництво музею разом із підприємствами Харкова організувало постійно діючу «Промислову виставку», яка відображала відбудову економіки регіону. На ній було представлено 1 тис. 585 експонатів [8, арк. 11]. Але згодом цей задум керівництва музею переріс у скандальну історію, що вплинула на кар'єру його директора С.Д. Середи.

У цілому, на організацію виставок та експозицій у кошторисі Харківського історико-красознавчого музею імені Г. Сковороди на 1945 р. передбачили кошти у розмірі 25 тис. руб. [7, арк. 2 зв.].

1947 рік став одним із найважчих для колективу музею у перше повоєнне п'ятиріччя. Не дивлячись на суттєві досягнення в експозиційній справі, установу струснув скандал, що вплинув на життя усього закладу.

Так, станом на 1947 р. відвідувачам пропонували наступні виставки та експозиції: «Велика Вітчизняна війна»; «Історія Харкова»; «Природа» (оглянути можна було лише три розділи із запланованих дев'яти – «Географічний вступ», «Рельєф та геологічна будова», «Корисні копалини краю»); «Промислова виставка». Працювали також 3 тимчасові виставки: «30 років Великій Жовтневій соціалістичній революції», «800-річчя Москви» і фотовиставка «Кімната Леніна – Сталіна». У серпні група співробітників музею – С.Д. Середа, С.І. Топорковська, М.А. Воеводін та Л.Ф. Скрипченко – їздили у відрядження на 20 діб до Одеси для надання допомоги місцевим колегам у побудові експозиції «Оборона Одеси» [9, арк. 182–186, 92, 78].

Цього року в музеї розгорілася боротьба за вплив між двома групами співробітників: на чолі однієї стояв діючий директор С.Д. Середа, іншу очолював завідувач відділу Соціалістичного будівництва М.А. Воеводін. Протистояння призвело до масштабної перевірки роботи музею, до якої залучили викладачів Харківського державного університету імені М. Горького (нині – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна). Дехто з них був членом науково-методичної ради музею. Так, професор С.А. Семенов-Зуссер дав негативний відгук щодо експозиції «Промислової виставки». Він був справедливий, але надмірно різкий: «Виставка представляет из себя случайное собрание развешанных по стенам тряпок. Это жалкое подобие промывывки» [9, арк. 45]. Дивує та примушує замислитися, чому таку різку рецензію

не дали у 1945 або 1946 роках? Ми бачимо відповідь на це запитання у погіршенні міжособистісних стосунків між співробітниками закладу, пік яких припав на 1947 р. і виплеснувся за його межі та проявився у вигляді доносів і перевірок. Можемо припустити, що професор С.А. Семенов-Зуссер став заручником так званих «музейних війн». Натомість доцент І. Шерман у тому ж таки скандальному 1947 р. дав у цілому позитивний відгук на один із розділів експозиції, присвячений історії Харкова у XVIII ст.: «Експозиция материалов сделана хорошо и в целом правильно отражает эпоху, несмотря на наличие небольшого количества экспонатов» [9, арк. 72].

Незважаючи на те, що у 1947 р. в музеї вже працювали «Промислова виставка», три постійні і три тимчасові експозиції, це не урятувало керівництво від нищівної критики, часом несправедливої. Наводимо цитату, висловлену членами комісії, створеної Харківським міським комітетом КП(б)У для перевірки діяльності музею: «В экспозициях отдела Истории допущены ошибки политического и буржуазно-националистического характера, имеет место механический разрыв экспозиции и фальсификация исторических памятников. Промышленная выставка при музее не показывает Харькова, как крупнейшего индустриального центра Украины. Низкий научный и политический уровень научно-экспозиционной работы, а также буржуазно-националистические ошибки в экспозициях по отделу Истории являются следствием того, что руководство не обеспечило высокий идейно-политический уровень научно-экспозиционной работы в соответствии с требованием ЦК ВКП(б) ЦК КП(б)У об идеологическом фронте» [9, арк. 19].

У радянську добу говорили: «Хочеш знищити людину, звинуват її в націоналізмі». Відповідно, директор С.Д. Середя та ряд співробітників закладу втратили свої посади та роботу вже у 1948 р., не дивлячись на суттєві досягнення у відродженні музею та розбудові експозицій. Його черговим керівником став М.А. Воеводін.

У 1950 р. відбулися кардинальні зміни в роботі закладу: «Научно-исследовательская и экспозиционная работа сотрудников музея была направлена на устранение и ликвидацию недостатков, отмеченных в решениях ЦК КП(б)У, Совета Министров УССР и решении бюро Харьковского Горкома КП(б)У. В качестве ближайшей задачи на 1950 год, решением Совета Министров УССР, перед нами был поставлен вопрос о коренной перестройке структуры и профиля музея, о преобразовании профиля с историко-краеведческого в Государственный Исторический музей. Выполняя это решение, нами упразднена вся структура и экспозиция краеведческого профиля» [10, арк. 1]. Це позначилося на ліквідації відділу Природи та створенні відділів «Первіснообщинного ладу», «Історії феодалізму», «Історії капіталізму», «Історії радянського періоду». Була проведена часткова реекспозиція профільних постійних виставок. Найбільших змін зазнали експозиції, що відображали первісну

історію людства, та участь українського народу у розбудові соціалізму [10, арк. 2].

Отже, можемо констатувати, що протягом 1944–1950 рр. музей пройшов важкий, але результативний шлях відродження. За цей час колектив закладу створив 3 експозиції, 4 тимчасові виставки та «Промислову виставку», що за задумом авторів мала працювати постійно. Харківські музейники надали допомогу одеським колегам у побудові експозиції, присвяченої обороні міста у 1941 р. Ця робота відбувалася в умовах повоєнної розрухи, хронічно-го браку фінансування та кваліфікованих кадрів.

Але, на жаль, співробітники музею втягнулися у протистояння між директором С.Д. Середю та завідувачем відділу Соціалістичного будівництва М.А. Воеводіним, що врешті-решт призвело до перевірки установи з боку Харківського міськкому КП(б)У та звільнення директора і його симпатиків. Невдовзі заклад також поміняв свій статус, що спричинило структурні зміни та його суттєву реекспозицію.

ДЖЕРЕЛА

1. Шмит Ф.И. Музейное дело. Вопросы экспозиции. Ленинград : Academia, 1929. 245 с.
2. Сак Л.Н. Из истории возникновения и развития Киевского государственного музея западного и восточного искусства (1883–1945 гг.). Очерки истории музейного дела в СССР. 1963. Вып. V. С. 373–405.
3. Сорокіна С., Радієвська Т., Завальна О. Експозиція відділу докласового суспільства Центрального історичного музею ім. Т.Г. Шевченка в Києві (1938–1941 рр.). Збірник матеріалів VI Міжнародної науково – практичної конференції «Археологія та фортифікація України». Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О.А., 2016. С. 320–329.
4. Нестеренко В.А. Кам'янець-Подільський історичний музей у перші двадцять післявоєнних років (1944–1964 рр.). *Музейна справа на Поділлі: історія та сучасність*: зб. наук. пр. за підсумками всеукр. наук.-практ. конф. Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори – 2006», 2015. С. 41–46.
5. Сопнікова О.М. Харківський історичний музей: вчора, сьогодні, завтра (до 90-річчя заснування ХІМ). *Шістнадцять Сумцовські читання*. Збірник матеріалів наукової конференції, присвяченої 90-річчю із часу заснування Харківського історичного музею. Харків : «Оригінал», 2010. С. 9–20.
6. Державний архів Харківської області (далі – ДАХО), ф. Р-5942, оп. 1, спр. 3, 22 арк.
7. ДАХО, ф. Р-5942, оп. 1, спр. 14, 42 арк.
8. ДАХО, ф. Р-5942, оп. 1, спр. 13, 29 арк.
9. ДАХО, ф. П-2, оп. 37, спр. 1241, 272 арк.
10. ДАХО, ф. Р-5942, оп. 1, спр. 100, 8 арк.

Deineko S.M. *Expositional work in Kharkiv museum of local history named after H. Skovoroda in the first postwar years (1944–1950)*

The study is dedicated to the little-known page of history of Kharkiv historical museum – expositional work in 1944–1950. At the end of August 1943 Red Army set free Kharkiv once again. From September the city reconstruction started, it was planned to restart the work of a string of state institutions including museum. Concurrently with resumption of institution activity and solving various organizational issues, works on creating new expositions in H. Skovoroda Kharkiv museum of local history were started. It appeared owing to reorganization and merger of a string of city cultural establishments. Subsequently, on its basis, after several reformations and renaming M.F. Sumtsov Kharkiv historical museum arose. The first exposition, built by museum staff members for the anniversary of Kharkiv liberation from Nazis, had a title – «Great Patriotic War». It opened its doors for visitors on 23rd August 1944. One more project, in which museum had to take part in 1944, was collaboration with Kharkiv branch of State institute on design of civil construction in working on set of documents for creating Pavilion of captured exhibition on «Dynamo» stadium. It was planned to restore and adapt room of former «Dancing» on «Dynamo» stadium to the Pavilion of captured exhibition. But this idea remained unrealized. Respectively, in 1944, museum was able to implement only one project in the field

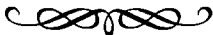
of creating new expositions. Yet, in 1947 three permanent expositions, «Industrial exhibition» and three temporary expositions were running in museum, what was objectively better than status of establishment in 1943–1945, but it didn't save the leadership from crushing, sometimes unfair, criticism. And since, in museum in 1947 a struggle for authority began between two groups of staff members, the first was headed by current director S.D. Sereda, the second was led by the head of socialist construction department M.A. Voevodin. Conflict led to extended check of museum work and dismissal of museum director S.D. Sereda from his position. The new head of museum became M.A. Voevodin. Dramatic changes brought to H. Skovoroda Kharkiv museum of local history year 1950. Soviet Ukraine government within the reformation of museum sector, ordered to repurpose Kharkiv museum of local history to historical. Considering new reality, museum structure was changed. Nature department was eliminated and the following ones were formed: Department of Primitive communal system, Feudalism history, Capitalism history, Soviet period history. It was also resulted in changes of museum expositional work.

Key words: museum, exposition, Kharkiv, history, team.

REFERENCES

1. Shmit, F.I. (1929). *Muzejnoe delo. Voprosy ekspozitsii* [Museum studies. Expository questions]. Leningrad.: Academia. [in Russian].
2. Sak, L.N. (1963). Iz istorii vzniknovenija i razvitija Kievskogo gosudarstvennogo muzeja zapadnogo i vostochnogo iskusstva (1883–1945 gg.) [From the history of origin and development of Kyiv state museum of western and eastern art (1883–1945)]. *Ocherki istorii muzejnogo dela v SSSR*. (Issue 5). [in Russian].
3. Sorokina, S., Radiievs'ka, T., Zaval'na, O. (2016). Ekspozycja viddilul doklasovoho suspil'stva Central'noho istorichnoho muzeiu im. T.H. Shevchenka v Kyevi (1938–1941 rr.) [Exposition of pre-class society department of the Central historical museum named after T.H. Shevchenko in Kyiv (1938–1941)]. *Abstracts of Papers '2016: Zbirnyk materialiv VI Mizhnarodnoi' naukovu – praktychnoi' konferentsii «Arheologija ta fortyfikacija Ukrainy»*. (pp. 320–329). Kam'ianets'-Podil's'kyi. [in Ukrainian].
4. Nesterenko, V.A. (2015). Kam'ianets'-Podil's'kyi istorichni muzei u pershi dvadtsiat' pislivoiennyh rokiv (1944–1964 rr.) [Kamianets – Podil'skiy historical museum in the first twenty postwar years (1944–1964)]. *Abstracts of Papers '2015: Muzeina sprava na Podilli: istoriia ta suchasnist': zb. nauk. pr. za pidsumkamy vseukr. nauk. – prakt. konf., m. Kam'ianets'-Podil's'kyi*. (pp. 41–46). [in Ukrainian].
5. Soshnikova, O.M. (2010). Harkivs'kyi istorichni muzei: vchora, s'ohodni, zavtra (do 90-richchia zasnuvannia HIM) [Kharkiv historical museum yesterday, today, tomorrow (on the 90th anniversary of KHM founding)]. *Abstracts of Papers '2010: Shistnadtsiat' Sumtsovs'ki chytannia. Zbirnyk materialiv naukovo' konferentsii, prysviachenoi 90-richchu iz chasu zasnuvannia Harkivs'koho istorichnoho muzeiu*. (pp. 9–20). Kharkiv. [in Ukrainian].
6. Derzhavnyi arhiv Kharkivs'koi oblasti (dali – DAKhO), f. R-5942, op. 1, spr. 3.
7. DAKhO, f. R-5942, op. 1, spr. 14.
8. DAKhO, f. R-5942, op. 1, spr. 13.
9. DAKhO, f. P-2, op. 37, spr. 1241.
10. DAKhO, f. R-5942, op. 1, spr. 100.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2020 р.
Рекомендована до друку 10.03.2020 р.

УДК 94(477.41-21):745.5/749:069.5

Н.М. Ревега

ЕТНОГРАФІЧНА КОЛЕКЦІЯ ДЕРЕВ'ЯНИХ ПРЕДМЕТІВ ХАТНЬОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ВЖИТКУ КИЇВСЬКОГО ПОЛІССЯ (НИЖНЯ ТЕЧІЯ РІЧКИ ТЕТЕРІВ) ЗА МАТЕРІАЛАМИ ФОНДОВОЇ КОЛЕКЦІЇ НІЕЗ «ПЕРЕЯСЛАВ»

У статті досліджується етнографічна колекція дерев'яних предметів хатнього та господарського вжитку Київського Полісся (нижня течія річки Тетерів) із фондової колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Уперше звертається увага на представлення даних предметів у експозиції Музею Народної архітектури та побуту Середньої Наддніпряниці. Подано опис досліджуваних предметів, відомості про власників, які передали предмети до фондової колекції НІЕЗ «Переяслав». При описі звертається увага на матеріал, з якого виготовлений предмет, указуються його розміри, зазначається майстер (якщо є відомості), час і місце створення. Дослідження ґрунтується на фондово-обліковій документації. У статті здійснено класифікацію досліджуваних предметів, які відносяться до хатнього та господарського начиння.

Ключові слова: колекція, експозиція, хата, вила, жлукто, копаниця, сокира, цурка, розувачка, мірочка, рубель, ряжка, лопатка.

Етнографічна колекція дерев'яних предметів хатнього та господарського вжитку Київського Полісся (нижня течія річки Тетерів) у фондовій колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» (далі НІЕЗ «Переяслав») складає незначну частину – всього 93 одиниці. У збірці представлені предмети із 12 сіл Іванківського району Київської області, а саме: Болотня, Горностайпіль, Хочева, Заруддя, Коленці, Феневичі, Коленці, Термахівка, Обуховичі, Мусійки, Розважів, Сукачі.

Натепер дана колекція досліджена лише фрагментарно. Лише у 2017 р. вийшла друком наукова стаття Н.М. Ревеги «Музейні предмети із фондової колекції Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» із села Обуховичі Іванківського району Київської області», у якій іде мова про дерев'яні предмети господарського вжитку із вищезгаданої колекції [1]. Також деякі предмети родини Марії Приймаченко описані у іншій статті автора «Збереження традицій та культури Іванківського району у фондовому зібранні Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»» (2016 р.) [2].

Фондова колекція дерев'яних предметів хатнього та господарського вжитку Київського Полісся (нижня течія річки Тетерів) НІЕЗ «Переяслав» зберігається у інвентарній групі «Етнографія». У ній представлені наступні речі: рубель – 3 од., носатка, маслобійка – 3 од., хлібна лопата – 5 од., постолі, гарнет, безмін, ложка, ополоник – 4 од., вила дворові – 2 од., ночви, ночовки, ступа – 5 од., решето, щіп – 2 од., гребінь – 2 од., коряк – 2 од., циркуль бондарський, косар, струт бондарський – 2 од., кошолка, сокира, дійниця, теслиця, бурав, кошель, хомут, вила верхові – 3 од., цурпалка, дуплянка – 3 од., кадовба – 3 од., бочка, жлукто – 2 од., прядка, бодня, натягач – 2 од., рубель із качал-